

monografie Mánkova (zde doplníme Mrázkovi chybějící vřechení: 1972, s. 146). Mrázkův výklad podobenství je čtivý, podaný jazykem živým, místy se dotýkajícím hranice frivolnosti (ale na to si bude muset stárnoucí recenzent u mladších kolegů už konečně zvyknout), bez vážnějších provinění proti češtině (s výjimkou hrubé chyby na s. 120); na s. 97

vypadla poznámka pod čarou. Povaha knižnice, v níž svůj výklad vydává, autorovi neumožnila rozsáhlejší vědecký aparát a diskusi s odbornou literaturou. Knižka sama však prozrazuje na nejednom místě, že toto všechno nebylo absentní, ale „spadlo pod stůl“, resp. zůstalo v zásuvce pro pozdější použití. Již se na ně těšíme.

Pavel Filipi

MYŠLENÍ SKUTEČNOSTI

Ladislav Hejdánek, Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti, OIKOYMENH, Praha 1997; soubor článků, 196 stran.

Všem zájemcům z řad filozofů a teologů se konečně dostaly do rukou texty Ladislava Hejdánka, vydané porůznu během posledních třiceti let, týkající se filozofické problematiky nepředmětnosti. Můžeme se tak v ucelené, byť ne systematické, podobě seznámit s myšlenkou, která navzdory oněm třiceti letům zůstává aktuální a v českém prostředí, jež se nyní navrácí k nejrůznějším tradicím a osvědčeným vzorům, vlastně i ojedinělá. Třebaže se autor ani tentokrát nezapomene pochvalně zmínit o svých českých učitelích a inspirátorech (Masaryk, Rádl, Kozák...), je jasné, že kritika zpředmětnování vychází z určité radikalizace původně fenomenologického přístupu. Hejdánek sám mluví o „radikalizaci a jakési ‚ontologizaci‘ fenomenologie“ (str. 149). Myšlenku „nepředmětnosti“ a požadavek „nezpředmětnování“ je tedy třeba vidět v širším kontextu celého proudu tzv. „fenomenologie nezjevného“, zabývající se mimo jiné, podobně jako Hejdánek, řadou témat, jež byla dosud

pokládána za doménu teologie. Francouzský filozof Dominique Janicaud v této souvislosti mluví dokonce o „teologickém obratu ve fenomenologii“. Hejdánek na několika místech výslovně upozorňuje, že na své cestě za „nepředmětností“, tedy za pravou skutečností, za děním, bytím, pravdou, musíme vykročit mimo rámec pouze „daného“, který byl také v pozitivisticko-fenomenologické tradici pokládán za rámec „vědeckého“ myšlení, za němž už následuje pouze čirá libovůle myšlenkové spekulace, metafyzika.

Jak už bylo řečeno, autor nevykládá problematiku systematicky, ba přímo na „zevrubné monografické zpracování“ rezignuje nebo je spojuje s „dost nepravděpodobnou okolností, že by (vydané texty – jk) vyvolaly širší zájem nebo diskusi“ (str. 194). Za „odborně vyčerpávající“, byť pro nepřipraveného čtenáře možná „příliš nesnadnou“, považuje autor ústřední studii *Nepředmětné myšlení a nepředmětná skutečnost* z roku 1982. Problematika „zpřed-

měťňování“ a „nepředmětnosti“ je v ní vyložena dosti podrobně a představuje tak jádro celého sborníku. Pozornosti teologů lze kromě ní ještě vřele doporučit práci závěrečnou *Filosofický problém nepředmětnosti a jeho možný theologický dosah*. Zajímavou a nejvýmluvnější ukázkou toho, s jakými obtížemi se setkáme, pojednáváme-li pojmově o nepředmětné skutečnosti, představuje práce *K otázce méontologické archeologie*. Nefilozofové a studenti asi udělají nejlépe, začnou-li chronologicky dvěma menšími pracemi z let šedesátých (*Svět bez člověka* a *Filosofie člověka* a tzv. „nepředmětné myšlení“) a „fragmentem“ z roku 1982 (*Nepředmětné myšlení*), jež řešením dílčích otázek do celé problematiky pozvolna uvádějí.

Problém „zředměťňování“

Zředměťňování je podle Hejdánka základní formou poznání, jež historicky vzešlo z řeckého vynálezu pojmovosti, z „umrtvení“ veškerého dění, vývoje, pohybu, neoddělitelné patřících k pravé skutečnosti, avšak unikajících našemu poznání, a z obratu pozornosti k tomu, co „trvá“ napříč změnami (ARCHE). Tím, že si z živoucí skutečnosti učiníme „předmět“ poznání, že na ni zaměříme svou pozornost (v intencionálním aktu) zaměníme vlastně pravou skutečnost za naši konstrukci. Zajímavá je v této souvislosti etymologická distinkce u latinského slova „*obiectum*“, jež může být odvozeno jednak ze slovesa „*ob-iaceo*“ (ležím před), jednak „*ob-iacio*“ (před-hazují), přičemž druhý případ, odpovídající mimochodem českému „před-mětu“, pěkně vystihuje naši vlastní zředměťňující aktivitu. Že to není naprosto náhodná shoda dokazuje Hejdánek například též nalezením slova

„*Gegenwurf*“ (oproti obvyklému „*Gegegenstand*“) ve staré němčině (str. 74–75).

Přestože zředměťňování založilo úspěšnou tradici evropských věd, stalo se též hlavní příčinou jejich krize. Zředměťňující myšlení má za to, že jeho předmět je „celý před námi“, je celý dán a to jako to, co je vskutku empiricky dáno a zároveň i to, co si k této danosti konstituují (odvrácená strana předmětů, atd.). To se však nikdy nemůže stát skutečnou daností a naše poznání tak setrvává v ryze ideální rovině. Podobně nebere tento druh myšlení ohled na časovost jsoučna, na jeho dění, ale pouze vytrhává, „abstrahuje“ neproměnnou přítomnost. Souvisí to i s řeckým pojetím myšlení jako zření (THEOREIN). Oproti tomu hebrejský důraz na slyšení, které sice také provádí jisté „podržení“ a „předjímání“ (retenci a protenci) a konstruuje tak svého druhu „přítomnost“, avšak s mnohem větším ohledem na „uplývání“ a „přicházení“ (str. 180–181). Oproti svým dřívějším pracím ze sborníku *Filosofie a víra*, OIKOYMENH, Praha 1990, však autor nyní nebere větší ohled na hebrejskou tradici evropského myšlení právě pro její „narativnost“, nepojmovost. Pojmovost a reflexe zůstávají pro Hejdánka základními kameny myšlení, a to i myšlení snažícího se „nezředměťňovat“, alespoň do doby než bude vynalezen adekvátnější prostředek výrazu. Nutno mít ovšem stále na paměti, že naše zředměťňující intence jsou doprovázeny bezpočtem intencí nepředmětných a směřují nejen k „bezprostředně“ danému empirickému jsoučnu (jež Hejdánek nakonec v reflexi odhalí jako jakousi předmětnost prvního řádu – str. 159), ale vědomě se „otevírají“, „vycházejí vstříc“ přicházejícímu bytí.

Zpředmětňující myšlení zpravidla zaměřuje své vlastní konstrukty (intencionální předměty) za pravou skutečnost (ontické předměty), ba dokonce první druhému nadřazuje. Tato hypostaze ideálních jsoucen, jež nabyla klasické formy v platonismu, nicméně provází zpředmětňující myšlení až dodnes. V důsledku toho mohla vzniknout též ontologie nerozlišující mezi pravou jsoucností a pouhým konstruktem, „hromadou“, „agregátem“, jak Hejdánek nazývá všechna ta (domnělá) jsoucna, jež nemají pramen své jednoty jinde než ve „zpředmětňující“ schopnosti lidského poznání. Myšlení nepředmětnosti tak zároveň vznáší požadavek nové ontologie, která nebude ze skutečného, pravého jsoucna vytrhávat pouze přítomnost, ale bude ho chápat v celostné jednotě jeho dění, rození, růstu, zánikání a která nebude ve jsoucnu spatřovat pouze jeho vnějšnost, ale též nezvnějšnitelné „prameny“ jeho bytí.

Problém „nezpředmětnitelného“

Je nepochybným faktem, že každá předmětná intence s sebou nese balík intencí „nepředmětných“ – každá výpověď předpokládá velké množství zamlčeného, bez něhož ovšem není smysl výpovědi pochopitelný, „věta vytržená z kontextu je poloněmá“ (str. 102). Totéž platí i pro myšlenku nevyslovenou, pro mínění. Na ilustraci uvádí autor anekdotický příběh o manželích, jejichž řeč předmětně vypovídá o něčem zcela jiném (teploměr) než je ve skutečnosti míněno (zda si obléci svrchník). Zde ovšem ono nepředmětně míněné může být snadno zpředmětněno. Mnohem větší důležitost pro myšlení nepředmětnosti mají skutečnosti, jež prostě zpředmětnit nelze a lze-li o nich

něco smysluplného vypovědět (Hejdánek oproti mladému Wittgensteinovi soudí, že ano), pak pouze „nepředmětně“ tak, že mluvíme o něčem jiném.

Bytostně nezpředmětnitelnou skutečností je „*e definitione*“ subjekt, třebaže jej silná zpředmětňující tendence evropského myšlení, jmenovitě Descartes, chtěla jako předmět, „*res*“ pojmut. Teprve Leibnizova myšlenka monády jako jakéhosi subjektu bez vnějšnosti, bez oken a dveří, a na to navazující „subjektivistická“ tradice německého idealismu vedly, podle Hejdánka, díky své „hypertrofii subjektu“ alespoň k otevření této specificky nezpředmětnitelné otázky a zahájily tak vlastní tradici nepředmětného myšlení. Subjekt jako ryzí non-objekt je pro Hejdánka základním typem pravého jsoucna, označovaného též s odkazem na Teilharda de Chardin přirozenou jednotkou, která princip své jednoty čerpá ze sebe. Kromě „lidských“ subjektů to jsou samozřejmě všechny organismy („organické jednotky“), na nižší úrovni pak elementární částice. Hejdánek zde úmyslně nemluví o jsoucnu, ale o „události“. Dalším příkladem nepředmětné skutečnosti je podle Hejdánka (v kantovsko-fenomenologické tradici) „svět vcelku“ (str. 119), který nemůže být v žádném případě představován ani jako souhrn všech „zpředmětnění“ vykonaných nějakým subjektem (těmi si vytváří leda nějaké vlastní „osvětí“). „Svět vcelku“ nemá svou integritu ani skrze nějaký subjekt, ani skrze vzájemné aktivity nižších subjektů. Pouze „subjekt vysoké úrovně“ se k němu může vztáhnout ne pouze jako k „osvětí“, ale jako k nezpředmětnitelné pravé skutečnosti. – Skutečností, kterou nelze zpředmětnit, je v neposlední řadě židovsko-křesťan-

ský Bůh a je neblahým dědictvím celé dlouhé teologické tradice (Hejdánek zde terminologicky odlišuje metafyzickou „theologii“ od nezpředmětnující „teologie“), že o něm bylo pojednáváno jako o „něčem“, o „jsoucnu“ a tedy vlastně jako o předmětu (str. 167nn). Zde se jasně ukazuje, nakolik musí být pojmově budovaná teologie opatrná ve svých výpovědích a jak přísné reflexi se musí neustále podrobovat.

Otázkou, jak se tedy nepředmětné skutečnosti v našem myšlení „postavit“, se Hejdánek podrobněji zabývá především na dvou místech: v kapitolách věnovaných „ekstasi“ (str. 104–113) a v závěru práce o méontologické archeologii (str. 163nn). Je-li každý zpředmětnující akt myšlení zaměřen z nitra ven a uvrhá tak své předměty do vnějškovosti, na nepředmětnost zaměřené myšlení musí směřovat od předmětů pryč, do nitra. Zde ovšem není poslední mezi ryzí já, čistá jáskost, jako tomu bylo v dosavadní fenomenologické tradici. Takto zaměřené myšlení musí naopak já v reflexi překonat, musí od sebe odstoupit a sestoupit k samotnému zdroji svého bytí, k prapůvodnímu dění, jež odolává jakémukoli pokusu o zpředmětnění. Činí tak v aktu vy-stoupení ze sebe, od-stoupení od sebe, vy-trčení (EKSTASIS, *existentia*). Zajímavé je na tomto místě zohlednění „náboženských zkušeností“, mýtů a mystiky, jako „nejstaršího dokladu“ toho, že je toto setkání lidské bytosti s ryzí nepředmětností vůbec možné (str. 157).

Otázky

Vydáním různých textů k témuž tématu vedlo na jedné straně k zbytečnému opakování některých motivů, na druhé straně pak k tomu, že některé

otázky zůstaly nedořešeny, možná proto, že mezi původními čtenáři textů o nich panovala shoda. Obsáhlejší systematický výklad by si asi žádaly příslušné partie o pojmovosti a intencionalitě. To, že si autor při výkladu této problematiky pomáhá výhradně příklady z oboru geometrie, ba dokonce pouze trojúhelníkem, vede v tomto ohledu k jistým zjednodušením. Ponechme stranou fakt, že přesnost pojmů v geometrii vyvěrá jen z čiré libovůle axiomatizace. Autor však nikde nevykládá, na čem by měla být založena jistota, že je vždy pojmem myšleno totéž, a nevysvětluje ani jak se přesvědčit o tom, že je vždy totéž myšleno, nelze-li o pojmech vypovídat jinak než slovy. Pokud je pojem jakýmsi „organizujícím principem“, předpisem, podle nějž naše intence vždy míní totéž, pak je výskyt pojmů a pojmovosti opravdu omezen na výsostné oblasti geometrie a čistého rozumu a naše výtka byla lichá. Není ale nikterak jisté, že pojmy mimo tuto oblast, jsou-li nějaké (může být pojmem třeba „rodina“ nebo „válka“?), organizují naše intence vždy k témuž intencionálnímu předmětu, že mezi nimi není větší či menší rozptyl. Navzdory vši přibližnosti těchto „předpisů“ nejde však o pouhá jména – i ta totiž musí být přidělována podle jistého „předpisu“. Z tohoto Hejdánkova buď – anebo (buď „trojúhelník“ nebo pouhé „slovo“) vychází též jeho obvinění mýtického myšlení z jakéhosi „nominalismu“: „jméno přivolávalo pojmenované do přítomnosti“ (str. 180), „pro archaického člověka bylo obtížné rozlišovat mezi tím, o čem jenom byla řeč, a samou skutečností“ (str. 179). Protože takováto slovní „magie“ neplatí už ani pro starozákonní knihy, které jsou nám z „předčecké“

tradice relativně nejznámější, nelze se ubránit dojmu, že pojem je něco, co vůbec není třeba vynalézat (str. 139). Snad by bylo lépe než o „vynálezu“ hovořit o „tematizaci“ pojmu, o jejímž (teprve) řeckém původu nebude nikdo pochybovat. Právě „nezpředměťujícímu“ avšak pojmovému myšlení by mohla vzházet jistá naděje, opustíme-li zužující chápání pojmu „*more geometrico*“.

Závěrem nutno spolu s autorem zdůraznit, že otázka, jak správně myslet a přitom nezpředměťovat, by „měla být“ základní otázkou teologie, z níž se jinak stane jakási „křesťanská archeologie“ a to v běžném smyslu i hejdánkovském (otázka po ARChAI). Opatrnější ovšem asi budeme ve sdílení

Hejdánkova optimismu stran „obrody“ věd na bázi nepředmětného myšlení. Vždyť právě zpředměťující přístup je zde podmínkou *sine qua non* relativní úspěšnosti tohoto proudu poznání. Lze pouze apelovat na vědeckou metodologii, aby předmětnost svého poznání nezaměňovala za pravou skutečnost. Než ovšem nezpředměťující myšlení prokáže, že reflexe nepředmětných intencí může naše poznání rozšířit ještě jinými směry, bude nutno se smířit s tím, že i o pravých skutečnostech, dění, rození a pramenech toho všeho, nakolik by pro vědu mohly být zajímavé, můžeme vypovídat pouze předmětně jako o „něčem“ anebo o tom, jako o „ničem“, pomlčet.

Jan Kranát

KNIHY ZASLANÉ REDAKCI

CDK – Centrum pro studium demokracie a kultury
Mendlovo nám. 1a, 606 00 Brno

H. Küng, K.-J. Kuschl: Prohlášení ke světovému étosu

Deklarace parlamentu světových náboženství. Přel. Klára Osolsobě.
89 stran, doporučená cena 99 Kč.

E. Gellner: Podmínky svobody. Občanská společnost a její rivalové

Přel. Jan Richter a Eva Musilová. 187 stran, doporučená cena 199 Kč.

Teologický sborník 1/98

Sešit je převážně věnován osobnosti a dílu Hanse Künga. 99 stran,
cena 99 Kč.